

ESKİ MİSİR'DA TANRISAL BİR YAKARIŞ ANLATISI OLAN KİTLİK STELİ'NİN YÖNETİM ANLAYIŞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Ercüment YILDIRIM

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Kahramanmaraş, Türkiye
neshali@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-5376-4061

Makale Geliş Tarihi: 01/07/2022

Makale Kabul Tarihi: 28/11/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Yıldırım, E. (2022). Eski Mısır'da Tanrısasal Bir Yakarış Anlatısı Olan Kıtık Steli'nin Yönetim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 183-200.

Öz

İnsanlığın yaşam tarzındaki en kalıcı değişim, tarımsal üretim biçiminin ortaya çıkışı ile olmuş ve insanların yetiştirdikleri ürünlerin devamlılığının sağlanması hayatın sürdürülmesi için bir zorunluluk haline gelmiştir. Tarım ile yaşamını devam ettiren insanlar için yaşanacak en istenmedik durumlardan biri olan kıtlık, genelde yağmurun yağmayışı ile bağdaştırılrsa da Eski Mısır'da kıtlık, Nil Nehri'nin yeteri kadar yükselmeyle ortaya çıkmaktaydı. Nil Nehri, miladi takvime göre haziran ayından eylül ayına kadar yaklaşık yüz gün süren bir taşkın meydana getirmekteydi. Taşkın sona ermesi ile ekime hazır olan topraklardan oldukça verimli ürün alınabilmekteydi. Fakat taşkın yeteri kadar yükselip önceden hazırlanmış olan tarlalara ulaşmayışı, beklenen üretimin yapılamayışı ile sonuçlanmaktaydı. Günümüze kadar yapılan arkeolojik araştırmalar, Nil Nehri'nin bazı dönemlerde beklenilenden az; bazı dönemlerde ise oldukça fazla yükseldiğini göstermektedir. Arkeolojik araştırmaların yanı sıra birçok Eski Mısır metninde de hayat veren Nil Nehrinin taşmayışının kıtlık ile sonuçlandığı anlatılmaktadır. Bu metinler içerisinde en dikkat çeken "Kıtık Steli" olarak isimlendirilen yazıttır. MÖ 204 ile 180 yılları arasında hüküm süren V. Ptolemy Epiphanes döneminde granit bir kaya üzerine yazdırıldığı tespit edilen Kıtık Steli'nde anlatılan olaylar, MÖ 2667 ile 2648 yıllarında Mısır'ı yöneten Kral Zoser'in döneminde geçmektedir. Kıtık Steli, Nil Nehri'nin yedi yıldan beri taşmamasından dolayı Mısır'ın büyük bir kıtlık yaşadığı ve Kral Zoser'in halkının durumu görerek kalbinde büyük sıkıntılar çektiğinin anlatımı ile başlamaktadır. Sonrasında Kral Zoser, yüksek bir ruhban sınıfı mensubu olan İmhotep'ten yardım istemiştir. İmhotep, Nil Nehri'nin tanrısı olan Hapy'i bulmak için çıktığı yolda Yebu olarak adlandırılan bir bölgeye ulaşmıştır. Yebu bölgesinin baş tanrısı olarak kabul edilen Khnum ile diğer tanrılar için sunumlar ve gizli ritüeller gerçekleştiren İmhotep'in rüyasına Tanrı Khnum girmiştir. İmhotep'in rüyasında Tanrı Khnum, öncelikle

*- Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

yüceliğini ve azametini anlattıktan sonra Nil Nehri'nin tekrar yükselmesine müsaade edeceği müjdesini vermiştir. İmhotep, uykusundan uyandıktan sonra rüyasında olanları yazarak kralı Zoser'e bu mutlu haberi ulaştırmıştır. Kıtık Steli'nin son bölümünde yazıta zarar verenlerin ve yalanlayanların cezalandırılacağına dair bir uyarı bulunmaktadır. Yekpare bir granit kaya üzerine kazılmış olan Kıtık Steli, 1889 yılında Charles Edwin Wilbour tarafından keşfedilmiş ve ilk tam tercümesi Heinrich Brugsch tarafından 1891 yılında yapılmıştır. Sonrasında birçok Mısır tarihçisi metine yeni tercüme ve düzeltme önerileri yapmıştır. Bu çalışmada, Kıtık Steli'ndeki anlatı, Eski Mısır'ın binyıllar boyunca gelişim ve değişim gösteren yönetim anlayışı açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca inanç sistemi ile eş güdüm gösteren Eski Mısır'daki yönetim anlayışının en belirleyici göstergesi olan kralların, kutsallaştırılmasından tanrılaştırılmasına geçen dönüşümün izleri, insanüstü öğeler barındıran Kıtık Steli anlatısı üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kıtık Steli, Kral Zoser, Tanrı Khnum, İmhotep, Tanrı Hapy, V. Ptolemy Epiphanes.*

THE EVALUATION OF THE FAMINE STELE, A DIVINE INVOCATION NARRATIVE IN ANCIENT EGYPT, IN TERMS OF ADMINISTRATION

Abstract

The most permanent change in the life style of humanity has been with the emergence of agricultural production, and ensuring the continuity of the products grown by people has become a necessity for the continuation of life. Although famine, which is one of the most undesirable situations for people who continue their lives with agriculture, is generally associated with the absence of rain, famine in Ancient Egypt emerged when the Nile River did not rise enough. The Nile River was creating a flood that lasted for about a hundred days from June to September according to the Gregorian calendar. With the end of the flood, very plentiful products could be obtained from the lands that were ready for planting. However, the fact that the flood did not reach the previously prepared fields resulted in the failure of the expected production. The Recent archaeological researches show that the rise of the Nile River is less than it is expected in some periods and In other time periods, it increases quite a lot. In addition to archaeological researches, many Ancient Egyptian texts describe that the flooding of the Nile River, which gives life, resulted in famine. The most striking one among these texts is the inscription called "Famine Stele". The events described in the Famine Stele, which was found to be inscribed on a granite rock during the reign of Ptolemy Epiphanes V, who ruled between 204 and 180 BC, takes place during the reign of King Zoser, who ruled Egypt between 2667 and 2648 BC. The Famine Stele begins with the narration that Egypt experienced a great famine because the Nile River had not flooded for seven years, and King Zoser's suffer seeing the situation of the people. Afterwards, King Zoser sought help from Imhotep who was a high clergyman. Imhotep reached an area called Yebu on his way to find Hapy, the god of the Nile River. The god Khnum entered the dream of Imhotep, who performed presentations and secret rituals for other gods and Khnum the chief god of the Yebu region. In Imhotep's dream, God Khnum gave the good news that he would allow the Nile River to rise again, after first describing his majesty and majesty. After Imhotep woke up from his sleep, he wrote down what happened in his dream and conveyed this happy news to his king, Zoser. In the last part of the Famine Stele, there is a warning that those who damage and deny the inscription will be punished. Engraved on a solid granite rock, the Famine Stele was discovered by Charles Edwin Wilbour in 1889 and the first complete translation was made by Heinrich Brugsch in 1891. Afterwards, many Egyptian historians made new translations and

corrections to the text. In this study, the narrative in the Famine Stele has been evaluated in terms of the management understanding of Ancient Egypt, which has developed and changed over the millennia. In addition, the traces of the transformation from sanctification to deification of the kings, which is the most decisive indicator of the understanding of government in Ancient Egypt, which was in coordination with the belief system, was tried to be conveyed through the Famine Stele narrative, which contains superhuman elements.

Keywords: *Famine Stele, King Zoser, God Khnum, Imhotep, God Hapy, Ptolemy V. Epiphanes.*

Giriş

Eski Mısır'da yaşamın devamlılığı, Nil Nehri'nin getirdiği su ve bu suyun taşması ile tarlalara ulaşan verimli çökelti kullanılarak yapılan tarım ile sağlanmıştır. İnsanlık tarihinde tarımsal yetiştiriciliği merkeze alan üretim anlayışını benimseyen en erken coğrafyalardan biri olan Nil Nehri Vadisi ve Deltası'nda kurulan köyler, zamanla şehirlere dönüşürken Mısır'daki krallık kurumunun da temelleri atılmıştır. İlk dönemlerde birbirinden bağımsız olan Eski Mısır'daki şehirlerin kendilerine ait idarecileri, tanrıları, sosyal yaşayış tarzları ve iktisadi hayatları varken güçlenen şehirlerin yöneticileri, diğer şehirleri askeri güçleri ile ele geçirme mücadelesine girmiştir (Frankfort 1948: 15-19; Andelkovic 2006: 593-609; Stevenson 2016: 421-468; Yıldırım 2016: 12-15; Kuiper 2011: 19-22). Bu mücadelenin ne kadar sürdüğü ve nasıl geliştiği tam olarak tespit edilmese dahi Narmer ismindeki bir kralın tüm Mısır'ı bir yönetim altına topladığı bilinmektedir. Narmer tarafından kurulan Memfis şehri hem tek yöneticinin sarayına hem de krallıktaki en çok tapınım gören tanrıların tapınaklarına ev sahipliği yaparken tüm Mısır ahalisinin inanmak zorunda bırakıldığı yeni bir teolojik anlayışın merkezi olmuştur. Ayrıca Memfis şehri, Mısır'ın tek bir kral tarafından idare edilebilmesinin sembolü ve günümüze Mısır medeniyeti olarak bilinen kültürün oluştuğu kraliyet kenti haline gelmiştir (Amiran 1968: 127-127; Wilkinson 2000: 23-32; Heagy 2014: 59-92; Levy vd. 1995: 26-35; Goedicke 1995: 81-84; Yıldırım 2021: 239-263).

Nil Nehri'nin taşması sonucunda sulama sıkıntısı çekmeyen Mısır ahalisi, dünyanın geri kalanına kıyasla daha az emek ile yüksek miktarda ürün elde edebilmekteydi. Nil Nehri'nin vadi ve delta bölgesindeki bu verimli üretim sonucunda oldukça yoğun bir nüfus beslenebilmekteydi krallık kurumunun büyük inşaa faaliyetleri de finanse edilmekteydi. Eski Mısır'da merkezi yönetim sisteminin ortaya çıkışından sonra vergilendirme krallık kurumunun devamlılığı için vazgeçilmez bir önem kazanmıştır. Eski Mısır'da vergilendirme, tahıl ürünleri üzerinden yapılmaktaydı. Nil Nehri'nin taşma zamanı belli olduğundan dolayı tahıl ürünlerinin yetiştirme ve olgunlaşma süresi ile hasat vakti de bilinebilmekteydi. Hasat vaktinde vergi memurları üretilen tahıl ürünlerinden kralın payı olarak tanımlanan miktarı alıp Nil Nehri üzerindeki sallar vasıtasıyla doğrudan kraliyet depolarına göndermekteydi (Köhler 2017: 335-356; Adams 1956: 227-232; Putterman 2008: 729-748; Engel 2013: 19-40).

Eski Mısır'daki vergi memurlarının hasat zamanındaki işi vergi toplamak, taşma zamanından önce ise tarlaların sınırlarını ölçerek hesaplamaktı. Bu nedenle deneyimli vergi memurları, kendi bölgelerindeki ekili tarla ölçülerini ve Nil Nehri'nin taşma oranını bildiklerinden elde edilecek ürün miktarını önceden tahmin edebilmekteydiler. Eski Mısır'da kralın payı olarak bilinen vergi miktarı, krallığın o yıl yapılacak olan tüm harcamaları hesaplanarak belirlenmekteydi. Bu hesaplamadan dolayı halkın elinde ne kadar ürün kaldığına bakılmaksızın krallığın harcamalarına yetecek miktarda vergi toplanmaktaydı. Bu durum Nil Nehri'nin yeteri kadar taşmadığı ve üretimin az olduğu yıllarda ahalinin beslenmesine yetecek kadar ürün

birakılmaması dolayısıyla kıtlık oluşmasına neden olmaktadır (Al-Rajhi 2012: 205-216; Bagnall: 1985: 289-308; Ezzamel 2002: 17-39; Van Minnen 2000: 205-220).

Dünyanın her yerinde kuraklık denildiğinde yağmurun yağmayışı akla gelse dahi Eski Mısır için kuraklık, Nil Nehri'nin yeteri kadar taşmaması ile gerçekleşmekteydi. Her ne kadar Nil Nehrindeki su seviyesini yükseltmek için Eski Mısır çiftçileri kaldıraç prensibi ile çalışan aletler kullansa dahi taşma ile su alan bölgelerle kıyaslandığında yapay olarak sulanabilen alanlar çok küçük kalmaktaydı. Sulanan bu küçük alanlardan elde edilen ürünler ise yoğun nüfusun beslenmesine yetmemekteydi. Bu nedenle, Nil Nehri'nin taşmasının yeterli olmayıp az ürün hasat edildiği dönemlerde yüksek vergiler de alınınca Eski Mısır ahalisi için kıtlık kaçınılmaz bir hale gelmekteydi (Antoine 2017: 15-52; Hordon 2011: 3-5; Stanley 2019: 1036-1050; Bell 1970: 569-573).

Eski Mısır krallarının halktan vergi olarak almış oldukları tahıl ürünleri, kraliyetin büyük depolarında toplanıp; ordunun teçhizatı için yapılan harcamalar ile askerlerin iâşesi, kraliyet işlerini yürüten memurların maaşları ve sarayın masrafları için kullanılmaktaydı. Henüz paranın icat edilmediği dönemde belirli miktardaki buğday, değişim ölçüsü olarak kabul edilmekteydi. Belirli miktarda buğday verilerek karşılığında mal veya hizmet satın alınabilmekteydi. Bu nedenle kraliyet depolarındaki buğday ve türevi tahıllar, krallığın ana hazinesi konumundaydı. Ülkede kıtlığın temel göstergesi ise bu depolardaki buğday ve türevi tahılların azalması idi. Ayrıca bir hizmet veya iş karşılığında ödenen buğday miktarının artışı bolluğun; azlığı ise kıtlığın göstergesi olarak kabul edilmekteydi (Bardoňová 2019: 491-503; Levinson – Levinson 1985: 321-339; Allen 1997: 135-154).

Eski Mısır'da tarımsal üretimde büyük etkiye sahip olan tapınakların kendilerine ait geniş toprakları bulunmaktaydı. Bu toprakların işlenebilmesi için kralın izni ile ruhban sınıfı mensupları, halka angarya yükleyerek, her evden bir kişinin ayın belirli günlerinde çalışmasını sağlamışlardır. Tanrısal bir görev olarak halka yansıtılan angarya hizmeti ile işlenen tarlalardan alınan ürünler, kral tarafından vergilendirilmemiştir. Ancak bu tarlalarda çalışan kişilerin günlük iâşesi, tapınağa bağlı ruhban sınıfı mensupları tarafından karşılanmıştır. Tapınağa ait tarlalardan elde edilen ürünler ise tapınağın deposunda saklanmış ve tapınağın ihtiyaçları ile ruhban sınıfı mensuplarının iâşeleri karşılanmıştır. Ruhban sınıfı mensupları, üretimde büyük bir payları olmamasına rağmen sosyal hayatın temel biçimlendiricileri olmuşlardır. İnançın kurumsallaşmasını sağlayarak topluluk bilincini toplumsal kültüre dönüştüren ruhban sınıfı, Eski Mısır'da üretimi artırmak, krallığa itaati sağlamak ve toplumsal birliği pekiştirmek gibi roller üstlenmiştir (Shafer 1997: 137-143; Nelson 1944: 44-53; Sauneron 2000: 51-74; Yıldırım 2016: 27-30; Olgun 2018: 149-169; Bussmann 2014: 311-337).

“Yedi Yıllık Kıtlık” veya “Kıtlık Hikayesi” olarak da adlandırılan fakat tarihi literatürde “Kıtlık Steli” olarak isimlendirilen anıt ile ilgili günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Granit bir kaya üzerine kazınmış olan yazıtta geçen olaylar, MÖ 2667 ile 2648 yılları arasında hüküm sürdüğü düşünülen Kral Zoser'in dönemi ile ilgili olsa dahi stelin yapımının MÖ 204 ile 180 yılları arasında hüküm süren V. Ptolemy Epiphanes döneminde gerçekleştiği bilinmektedir. İki buçuk metre yüksekliğe ve üç metre genişliğe sahip olan stel, sağdan sola okunan kırk iki sütundan oluşmakta olup hiyeroglif işaretleri ile yazılmıştır. Stelin yazılmış olduğu granit kayanın üzerinde yer alan yatay çatlağın metnin yazılmış olduğu dönemde de var olduğu bilinmektedir. Ayrıca yazıtın üzerinde stelin dikilmiş olduğu bölgede en fazla tapınım gören tanrılar olan Khnum, Anuket ve Satis'e Kral Zoser'in sunum yaparken tasvir edildiği bir kazıma bulunmaktadır (Davidovits 1988; Bunson 2014: 136; Haiying 1994; Davidovits 2008: 103-105).

Kıtlık Steli olarak isimlendirilen anıt, 1889 yılında Amerikalı Mısır Bilimci Charles Edwin Wilbour tarafından keşfedilmiş ve bilim dünyasına tanıtılmıştır. Wilbour, metnin eksiksiz bir tercümesini yapmak için büyük uğraş verse dahi bunu başaramamıştır. Steldeki yazıtın ilk tam tercümesini Alman Mısır Bilimci Heinrich Brugsch 1891 yılında yaptıktan sonra W. Pleyte (Pleyte 1891), J. De Morgan (Morgan 1894: 78-83), K. Sethe (Sethe 1901: 19-26) ve P. Barguet (Barguet 1953) modern dillere çevrilen metin ile ilgili düzeltme ve değişiklik önerileri getiren yayınlar yapmışlardır. Birçok Mısır bilimcisine göre metnin en eksiksiz ve anlaşılır çevirisini ise 1980 yılında Miriam Lichtheim, "Ancient Egyptian Literature -3: The Late Period" (Lichtheim 1980: 95-100) isimli kitabında yayınlamış olup çalışmamızda bu eserin çevirisi temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Yazılış tarihi, içeriği ve anlatım üslubu ile Eski Mısır tarihinin ender metinlerden biri olan Kıtlık Steli, özellikle teologlar tarafından tek tanrılı dinlerle olan benzerliği öne çıkarılarak uzun süre tartışma konusu edilmiş ve hakkında çalışmalar yayınlanmıştır. Ayrıca metinde geçen sunum materyalleri olan madenler ve hammaddeler ile ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Fakat Kıtlık Steli, Eski Mısır'daki yönetim anlayışı açısından değerlendirilmemiştir. Bu çalışmada, inancın, yönetmenin bir aygıtı haline getirilmiş olduğu Eski Mısır'da, kralların kutsallıktan tanrıların oğluna ve bu konumdan da tanrılığa uzanan sürecinde yönetim anlayışının değişiminde yaşanan bazı unsurlar, Kıtlık Steli üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Kıtlık Steli'nde Felaketin Gelişiminin Anlatılması

İnsanoğlunun eskiçağlarda bildiği en kalıcı materyal olan taş üzerine bilindik işaretler bırakmak, yazının icadından sonra sözlerini, sonrakilere ulaştırmak isteyen krallar, tanrıların buyruklarını kalıcı hale getirmek isteyen ruhbanlar, yönettiklerine nasıl yönetildiklerini açıklamak isteyen yöneticiler tarafından kullanılmıştır. Mezopotamya toplumlarında özellikle kanun metinlerini sert granit taşlara yazdırmak bir prestij göstergesi halini alırken aynı dönemlerde Eski Mısır kralları tapınaklara ve saraylarına, kazandıkları büyük zaferlerin abartılı hatıralarını, tanrısal yüceliklerini ilan eden anlatıları ve tanrılar ile ilgili mitosları yazdırmışlardır (Hsu 2012: 269-283; Baines 2008: 19-40; Wilkinson 2000: 60-81). Bu yazıtların büyük çoğunluğu ise anlatılan olayları betimleyen kabartmalar ile süslenmiştir. Eski Mısır'da bir iş kolu haline dönüşen duvar yazıcılığı ve kabartma resim kazıcılığı ile uğraşan zanaatkarlar, kralların yürüttüğü inşa faaliyetlerinin en çok aranan kişileri haline gelmiştir. Kabartma ve kazıma yazıtların yazdırılması özellikle Yeni Krallık döneminde mükemmel haline ulaşırken yazıtların anlatım biçimi de geleneksel bir üslup kazanmıştır.

"Neterkhet[†], Tanrı Horus'un on sekizinci yılı; Neterkhet, Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı; Neterkhet, iki hanım; Neterkhet, altın Horus; yöneten, prens, güneğin hakim yöneticisi, Yebu'daki Nübyelilerin şefi, bu kraliyet metni kendisine getirildi, size bildirmek gerekirse..."
(Lichtheim 1980: 95).

Eski Mısır metinlerinde geleneksel bir yazı üslubu olarak, giriş kısmı anlatılan olayın tarihine ve metnin konusu olan kralın tanrısal unvanları ile yönetsel sıfatlarına ayrılmıştır. Kıtlık Steli de benzer bir tarzda günümüzde daha çok Zoser veya Djoser olarak bilinen Mısır kralının kraliyet isimlerinden biri olan Neterkhet isminin zikredilmesi ile başlamıştır. Sonrasında belirtilen on sekizinci yıl ise Zoser'in tahta çıkışının üzerinden geçen süreyi açıklamaktadır. Eski Mısır'da güneş ve ay döngüsünü temel alan ve günümüz bilgisi ile kıyaslandığında oldukça doğru hesaplanmış takvimlerin kullanıldığı bilinmektedir. Fakat Eski Mısır'daki takvim sisteminde, Mezopotamya'daki tufan gibi tüm bölgeyi etkileyen bir olayı milat kabul edip yıl sıralaması

[†] Eski Mısır Kralı Zoser'in kraliyet isimlerinden biri olan Neterkhet veya Netjerikhet dışında Manethon'un anlatımlarında Tosorthros ve Eusebius'un eserinde Sesorthos olarak anılmıştır.

verilmemekteydi. Mısır halkı için kaç yıl geçtiğinden çok Nil Nehri'nin öngörülebilir bir dönemde taşmasının ve tarımsal üretim aşamaları olan ekim, sel ile hasat zamanının bilinmesi daha önem arz etmekteydi (Depuydt 1997: 21-35; O'Mara 2003: 17-26; Kitchen 1991: 201-208). Geçen yılların kayıtları ise ancak kralların hakimiyet sürelerinin esas alınarak oluşturulan kral listeleri ile bilinir olabilmektedir. Abidos ve Sakkara kral listeleri ile Manetho'nun hazırladığı kral listesi yardımı ile geriye doğru gidilerek yaklaşık hesaplanmış bir Mısır kronolojisi oluşturulması mümkün olmaktadır (Redford 1986; Ryholt 2004: 135-155; Baines 1990: 65-95; O'Connor 2009: 19). Kıtık Steli'nde verilmiş olan tarihe güvenilerek ve kral listelerindeki zaman aralıklarının doğru olduğu kabul edilerek yapılacak bir hesaplama ile belirtilen tarihin MÖ 2649 yılı olduğu öngörülebilir.

Kıtık Steli'nin giriş bölümünün devamında kralın tanrısal unvanları ile yönetsel sıfatları açıklanmıştır. Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı olduğu belirtilen Zoser'in hem delta hem de vadi bölgesinin tek yöneticisi olduğu ilan edilmektedir. Eski Mısır'ı bir idare altında toplamayı başaran Narmer döneminden beri kullanılan Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı unvanı (Moret 2001: 38-60; Hassan 1988: 135-185; Van De Mierop 2010: 21-24), Mısır kralları için en kapsayıcı hakimiyet unvanlarından biri olmuştur (Leprohon 1996: 165-171; Hayes 1959: 59-60). Metnin devamında ise Zoser'in tanrısal unvanları sayılmış ve kendisine getirilen bir kraliyet metninin, bu yazıtta açıklanacağı belirtilmiştir.

"(Ben Kral Zoser), tahtımda (oturup) yas tutuyordum, saraydakiler ise kederliydi. Tanrı Hapy[‡] zamanında gelmediği için kalbim büyük acılar içerisindeydi. Tahılın azalması ve tanelerin[§] kuruyalı yedi yıl olmuştu. Yiyeceğin her türlüünün kıtlığı vardı. Herkes (Mısır ahalisi) en yakınında bulunduğunu soymaktaydı. Gidenler (kıtlıktan kurtulmak için göçenler) geri gelmiyordu. Çocuklar ağlıyor, gençler bitap haldeydi. Yaşlıların yürekleri yas içerisindeydi, bacaklarını çekmiş, yeri kucaklamış (ve) kollarıyla (bacaklarını) sarmışlardı. Saraydakiler (bile) muhtaçtı, tapınaklar kapatılmış ve tozla kaplanmıştı. Herkes sıkıntı içerisindeydi." (Lichtheim 1980: 95-96).

Kıtık Steli'nin bu bölümünde Kral Zoser'in ağzından ülkedeki genel durum anlatılmaktadır. Kral Zoser, Mısır'a felaketin gelişinin Tanrı Hapy'nin zamanında gelmemiş olmasıyla başladığını belirttiikten sonra yedi yıldan beri yeteri kadar sulamanın olmayışından dolayı henüz daha olgunlaşmamış ekin tanelerinin kuruduklarını belirtmektedir. Günümüz teknolojisi ile okyanus akıntılarının değişimi, volkan patlamaları sonucu atmosferdeki gaz miktarının artması veya azalması ile büyük orman yangınlarının iklim üzerinde geçici etkileri bulunduğu bilinmektedir. Günümüzde bu tarz bir iklim değişikliği bilimsel veriler ile açıklanabilmesine rağmen eski çağ toplumları tabiatdaki her türlü değişimin nedenini açıklamak için tanrısal izahlarda bulunmaktaydı. Kral Zoser'in ağzından metni yazan veya yazdıranlar da benzer bir izahla bulunarak Nil Nehri'nin tanrısı olan Hapy'nin bilinmeyen bir nedenden dolayı gelmeyişinin Mısır'daki kıtlığın temel nedeni olduğunu açıklamaktadırlar.

Yedi yıl boyunca süren kıtlık felaketinin krallığında sebep olduğu durumu tasvir edici ve edebi cümleler ile açıklayan Kral Zoser, yiyeceğin her türlüünün yokluğundan dolayı insanların en yakınlarının ellerindekileri çalmaya başladığını belirtmektedir. Bu durumda açlığın kol gezdiği Mısır'da krallık otoritesinin ortadan kalktığını göstermektedir. Metnin devamında kıtlıktan kurtulmak için Mısır ahalisinin bir kısmının göç ettiği belirtilmekte olmasına rağmen çöller ile kuşatılmış olan bölgeden ancak güneydeki Nübye topraklarına insanların gittiği düşünülebilir. Çocukların açlıktan ağladığı, gençlerin gıdasızlıktan bitap düştüğü, yaşlıların ise yas tutarak

[‡] Tanrı Hapy ile ilgili olarak bk. Pinch 2002: 136-137; Ruiz 2001: 111; Baker 1986: 192; Silverman 1991: 21-25.

[§] Buğday ve arpa taneleri ile baklagillerin kast edildiği düşünülmektedir.

umutsuz bir bekleyişte olduğu yazıtta anlatılmaktadır. Kral Zoser, kıtlığın boyutunun ne kadar genişlediğini açıklayabilmek için saraydakilerin bile yiyeceğe muhtaç kaldıklarını, tapınakların kapatılmış olduğunu söylemektedir.

İmhotep'in Nil'in Kaynağına Yolculuğu

Eski Mısır'da Tanrı Hapy'nin gelmeyişiinden yani Nil Nehri'nin yeteri kadar su debisine sahip olmayışından kaynaklanan kıtlığın çözümü ülkede tanrılara en yakın kişi olan Kral Zoser'in sorumluluğunda bulunduğu inanılmıştır. Çünkü basit insanların yaşamlarının tanrılar için çok önemli olmadığına, kralların ve kraliyet ailesinin tanrılar için gereken hizmeti gördüğü süreçte tanrılarının insanların yaşamını kolaylaştıracağına inanılan Mısır'da tanrılarını memnun eden bir kral, yaşamın devamının garantisi olarak görülmektedir.

*"Kalbimi geçmişe doğru çevirdim. İbis'in** çalışanlarından (ruhbanlarından) biri olan baş öğretici (yazıcı) ruhban İmhotep'e danıştım. Güney duvarının (sahibi) Ptah'ın oğluna (Kral Zoser'e) (söyle), Hapy nereden doğar?†† (...) Tanrı (Hapy) oranın neresinde yaşar? (...) O (İmhotep) ayağa kalktı ve Net'in konağına gideceğim. "Yaşam Evine" gireceğim. Tanrı Ra'nın ruhlarını açığa çıkaracağım. Tanrılar bana rehberlik edecek."* (Lichtheim 1980: 96).

Kral Zoser, kalbini geçmişe çevirmiş olduğunu yani eski tecrübelerine dayanarak uzun süre düşünüp taşındığını belirttiikten sonra kıtlığın ortadan kalkması için bir çözüm arayışına girmiştir. Sonrasında Eski Mısır tarihinde bir ruhban olmasına rağmen büyük birçok başarıyı gerçekleştiren İmhotep'e danışmak kararı almıştır. Kral Zoser'in basamaklı piramidinin de mimarı olduğu bilinen İmhotep'in Heliopolis'te Tanrı Ra'ya adanmış olan tapınağın ruhbanlarından bir olduğu, hakkındaki metinlerden öğrenilmektedir. İmhotep'ten sonraki binyıllarda yazılmış olan metinlerde ise İmhotep, Eski Mısır'daki bilgelik metinlerinin yazarlarından biri, Mısır astronomisine katkıda bulunan bir gökbilimci, birçok hastalığın tedavisini keşfeden bir doktor olarak gösterilmiş ve kraliyet ailesi dışından olmasına rağmen ölümünden sonra tanrılaştırılmıştır (Wildung 1980; 145-148; Musso 2005; 169-171; Hurry 1926; Short 2009; 48-50; Baker - Baker 2001; 20-24).

Kral Zoser, İmhotep ile görüşmesinde, "Hapy nereden doğar?" ve "Hapy nerede yaşar?" sorularını yöneltmiş ise de İmhotep doğrudan cevap vermek yerine Tanrı Ra'nın tapınağının arşivlerinde bir araştırma yapacağını ve bunun sonucunda Kralın istediği cevapları getireceğini belirtmiştir. İmhotep, Eski Mısır yazıcıları için katiplerin başı olarak kabul edildiği gibi binyıllar sonra Yunan katipler için de saygı duyulan biridir. Bunun temel nedeninin Eski Mısır'da kraliyet arşivleme sisteminin İmhotep ile oluşturulmaya başladığına inanılmasıdır. Belki de bu nedenden dolayı kralın sorularını tapınağın arşivinde arayan İmhotep bulduğu cevaplar ile Kral Zoser'in yanına hızla geri dönebilmiştir.

*"O (İmhotep) ayrıldı, sonra hızlıca benim yanıma geri döndü. Tanrı Hapy'nin (Nil'in) akışını bana bildirdi. (Sonra Nil Nehri'nin) kıyılarını ve içerdigi her şeyi (bana anlattı). Bana gizlenen harikaları açıkladı. Ataların gittiği yolu ve hiçbir (kadim) kralın bilmediğini bilen bana şöyle söyledi. Orta yerin** derinliklerinde (ilerisinde) bir kasaba var. Yebu ismindeki bu kasabanın etrafı Tanrı Hapy (Nil Nehri) ile kuşatılmıştır. Bu ilklerin ilkidir, Wawat'ın ilk nomu (kasabası) budur. Yeryüzünden yüksekte, göksel bir tepede her çehreye hayat vermek için Tanrı Ra'nın koltuğu hazırlanmıştır. Oradaki tapınağın ismi "Yaşam Sevinci"dir. Suyun ismi ikiz mağaralar*

** Eski Mısır'da İbis kuşu, bilgelik tanrısı Thoth ile özdeşleştirilmiştir. Kabartmalarda Thoth, İbis kuşu başlı bir erkek vücudu şeklinde gösterilmiştir. Bu nedenle İbis'in çalışanlarından kastın Tanrı Thoth'un tapınağındaki ruhban sınıfı mensupları olmalıdır. Bk. Bleeker, 1973: 113-114; Bugde 1904: 400-415; Wilkinson 2017: 215-217.

†† Nil Nehri, Tanrı Hapy ile özdeşleştirildiğinden dolayı Kral Zoser, aslında nehrin kaynağını sormaktadır.

‡‡ Mısır ülkesinin güneyi ile Nil Nehri'nin doğduğu toprakların arasındaki alan kast edilmiş olmalıdır.

Eski Mısır'da Tanrısal Bir Yakarış Anlatısı Olan Kıtık Steli'nin Yönetim Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi

olup tıpkı iki göğüs gibi her şeyi besler. Orası Tanrı Hapy'nin uyku evidir. Geleceği zamana dek (taşına kadar) onun içerisinde gençleşir, işte bu yerden taşkın gelir.” (Lichtheim 1980: 97).

Kral Zoser'in anlatışına göre İmhotep, geri döndüğünde Kralın sorularının cevapları ile gelmişti. İmhotep'in verdiği cevaplarda Nil Nehri ile ilgili en dikkat çeken durum, daha önceki zamanlarda ataların nehrin kaynağına giden yolu bildiklerini fakat bu bilgiyi daha önce hiçbir kral ile paylaşmadığını ilk defa Kral Zoser'in bileceğini belirtmesidir. Yaklaşık 6650 km uzunluğa sahip olan Nil Nehri, üç farklı kolun birleşmesi ile doğarken nehrin ana kaynağını Victoria Gölü oluşturmaktadır. Dönemin şartlarından dolayı Eski Mısır toplumundaki bir kişi için Nil'in asıl kaynağına varmak ve geri dönmek pek mümkün gözükmemektedir (Trigger vd. 1983: 8-11; Brewer 2014: 28-43; Hagen – Hagen 1999: 16-24). Bunun ötesinde Eski Mısır inancına göre Nil Nehri'nin suları, insanların yaşadığı yeryüzünden değil tanrıların katından gelmekteydi. Bu inançtan dolayı hiçbir insanoğlu tanrıların katına erişemeyeceğinden nehrin kaynağına da ulaşamazdı. Bu nedenle Kıtık Steli'nde bahsedilen bölge, Nil Nehri'nin Mısırlıların bildiği ve isimlendirdiği coğrafyaya ulaştığı ilk yer olmalıdır. İmhotep, nehrin doğduğu veya geçtiği bu yerin Yebu isimli bir kasaba olduğunu ve burada Tanrı Ra için bir tapınak bulunduğunu belirtmektedir. İmhotep'in tarif ettiği yerde bulunan ikiz mağaraların Tanrı Hapy'nin uyku yeri olduğu açıklanarak Nil Nehri yükseldiğinde Tanrı Hapy'nin bu mağaralardan çıktığına, nehir suları çekildiğinde ise mağaralarına geri dönerek uyuduğuna dair Mısır inancı ortaya konulmaktadır. Ayrıca Eski Mısır'da Tanrı Hapy'nin mağarada kaldığı müddet boyunca sularını biriktirdiği yani gençleştiğine dair bir inanç da bulunmaktadır.

“Khnum, oranın kural koyan (baş) tanrısıdır. Derinlerin üzerinde tahtta oturur. Onun çarıkları suyun üzerinde durur, (suyun) kapılarının sürgüsünü, o (Tanrı Khnum) elinde tutar, istediği gibi kapıları açar. Orada, Tanrı Şu^{§§} gibi ebedidir. (Tanrı Khnum) toprakların efendisi ve (diğer tanrılara ve insanlara) ödül veren isimleri ile anılır. Her tanrıya bir parça verebilmek için (Tanrı Khnum) kuzeyin ve güneyin topraklarını hesaplayandır. Tahılı (ekinleri) yöneten (Tanrı Khnum), herkesin yaşamının devamı için kümes hayvanlarını ve balıkları da yönetmektedir. (...) Onun, (Tanrı Khnum) tapınağı güneydoğuya doğru açılır, Tanrı Ra, her gün onun yüzünü aydınlatarak yükselir, Nil Nehri'nin suyu (Tanrı Khnum'un hikmeti ile) şiddetle güneyden (kuzeye doğru) akar. Her gün Nübyelilerin (saldırılarına karşı) bir duvar gibi durur.” (Lichtheim 1980: 97).

Eski Mısır inanç sisteminde yeryüzündeki insanlar arasında olduğu gibi gökyüzündeki tanrılar arasında da bir hiyerarşinin olduğuna dair güçlü bir inanış bulunmaktaydı. Bu nedenle binyıllar içerisinde bir tanrı diğerlerinden daha üst bir konuma yükseltilerek baş tanrı olmuştur. Hatta Akhenaton gibi bazı Mısır kralları kendi seçtikleri tanrılarını baş tanrı makamına yükseltip tekleştirmenin mücadelesini vermiştir (White 1948: 91-114; Montserrat 2014: 14-54; Hoffmeier 2015: 136-164; Redford 2013: 9-34; Giles 1952: 293-310; Kulmar 2018: 115-128). Ayrıca bir tanrının diğerlerinden daha üst bir konuma yerleştirilmesi yaratılış sistematığının oluşabilmesi için zorunluluk taşımaktaydı. Eski Mısır'da yaratılış, kendisini yoktan var eden ilk tanrı ile başlamış, bu tanrının diğer tanrıları ve insanları yaratıp baş tanrı olduğuna inanılmıştır (Quirke 2014: 110-141; Pinch 2002: 58-66; Hart 1990: 19-21; Nardo 2013: 32-43; Gahlin 2007: 296-308). Kıtık Steli'nde de İmhotep, o bölgedeki inananlar arasında Khnum'un baş tanrı olduğuna inanıldığını belirtmektedir. Sonrasında İmhotep baş tanrı konumundaki Khnum'un sahip olduğu yücelikleri sayarak, onun ebedi olduğunu, diğer tanrılara hesaplayıp toprak bağışladığını, insanların yaşamını devam ettirebilmesi için tahılları, evcil hayvanları ve balıkları yönettiğini

^{§§} Heliopolis teolojisinde “Eanned” adı verilen dokuzlu tanrı grubundan biri olan Şu, havanın idaresi ile görevlendirilmiştir. Bk. Griffiths 1959: 34-56; Fassone – Ferraris 2008: 122-124; Te Velde 1984: 239-257.

belirtmektedir. Bütün bunların ötesinde Tanrı Khnum'un Nil Nehri'nin suyunu Tanrı Hapy aracılığı ile istediği zaman salıp taşkın oluşturduğunu istediği zaman ise kısıp kıtlığa yol açtığını söylemektedir. Tanrı Khnum'un bu gücü ise metindeki "Derinlerin üzerinde tahtta oturur" ifadesi ile pekiştirilmiştir.

"Doğu bölgesinde yer alan dağ zincirindeki taş ocaklarında kıymetli taşlar çıkarılır ve Mısır'ın kuzey ve güneyinde tapınaklar inşa etmek için (bu kıymetli taşlar) kullanılır. (Bu taşlardan) kutsal hayvanlar için ahırlar, krallar için saraylar, tapınakların sunaklarında ve mihraplarda duran heykeller de (yapılır). Doğuda ve batıda bulunan ile Yebu ve Semnut arasında var olan her türlü çiçek ve uzun bitkiler toplandıktan sonra hazırlanıp Tanrı Khnum'un önüne ve etrafına konularak sunum gerçekleştirilir. (...) Tanrı Khnum'un tapınağındaki tanrı ve tanrıçalar ise Satis, Anukis, Hapy, Şu, Geb, Nut, Osiris, Horus, İsis ve Nephtys'dir" (Lichtheim 1980: 97-98)

Metnin bu bölümü, yazıtın genel içeriği olan kıtlık ve Nil Nehri'nin taşmayışının vurgulamasının ötesinde bölgenin zenginliklerinin ve Tanrı Khnum'un yüceliğinin anlatılmasına ayrılmıştır. Eski Mısır'da, taş ile inşa edilen yapıların kalıcılığından dolayı tapınakların, sarayların ve mezarların yapımında yeteri kadar sert fakat kolay işlenebilen taşlara büyük rağbet olmuştur. Özellikle piramitler gibi milyonlarca metreküp taşa ihtiyaç duyulduğunda ve dikilitaş gibi kırksız ve çatlaksız onlarca metre uzanabilen kayalar aranmasından dolayı Eski Mısır'da aynı anda onlarca taş ocağı genel hazineden ayrılan istihkak ile işletilmiştir. Bu taş ocaklarının her birinden farklı türden taşlar çıkarıp işlenecek bölgeye gönderirken bazı taşlar heykel yapmak bazıları ise saray ve tapınakların dış kaplamasında kullanılmak için uygun özelliklere sahip olduğu metinde bildirilmektedir. İmhotep, varmış olduğu bölgenin kıymetli taşlara sahip olduğu gibi her türlü çiçek ve bitkinin yetiştiği bereketli bir yer olduğunu da söylemektedir. Bunun ötesinde bu bereketli bölgede yaşayan insanların ise bu bereketi sağlayan Tanrı Khnum'a bir şükran ifadesi olarak sunumlarda bulunulduğu açıklanmaktadır. Tanrı Khnum'a büyük saygı duyulan bölgedeki tapınakta ise Eski Mısır'ın en fazla tapınım gören tanrılarının birçoğunun kültü veya heykelinin bulunduğu yine metinde geçmektedir.

Khnum'a Yakarış ile Felaketin Sonlanması

Kıtlık Steli, Mısır'da yedi yıl süren kıtlığın son bulması için Kral Zoser'in İmhotep'i bir aracı olarak Tanrı Khnum'a gönderilmesi ile başlamış sonrasında Nil Nehri'nin doğduğu bölgenin özelliklerinin krala anlatması ile devam etmiştir. Yazıtın son kısmı ise İmhotep'in Tanrı Khnum'a yakarışı ile bu yakarışın sonuna Nil Nehri'nin tekrar yükselişine izin verilmesine ayrılmıştır.

"Orada bunların (metnin önceki bölümlerinde anlatılanlar) olduğunu duyduğumda kalbimin rehberliğinde (ihtimalle Tanrı Khnum'un tapınağına) vardım. Suyun yükseldiğini duyduğumda yanımdaki papirüs tomarlarını açtım. (Önce) kendimi arındırdım, (sonra) gizli olan ritüellerden birini gerçekleştirmeye başladım, daha önce isimlerini saydığım Yebu'daki tanrı ve tanrıçaların hepsine ekmek, bira, öküz ve kümes hayvanlarından oluşan eksiksiz bir sunu gerçekleştirdim. (Ritüelden sonra) huzur içerisinde uyurken (Tanrı Khnum'u) önümde dururken buldum. Ona tapınıp dualar ederek teskin ettim. Kibar bir yüzle kendini bana gösterip şöyle dedi:" (Lichtheim 1980: 98).

İmhotep'in Nil Nehri'nin kaynağını bularak Tanrı Hapy'nin nehrin sularının yükselmesine izin vermesini istemek için çıktığı yolculuğun anlatımında, tanrısal hiyerarşiye uygun bir şekilde Tanrı Hapy'nin üzerinde bir konumda bulunan Tanrı Khnum'dan dilekte bulunulmuştur. Kıtlık Steli'nin Tanrı Khnum'u yüceleştirici bir amaca hizmet ettiği Eski Mısır tarihçileri tarafından kabul edilmesinin yanı sıra metnin yazdırıldığı dönemde Yebu olarak adlandırılan bölgenin en güçlü tanrısının Khnum olduğu veya olmasının istendiği de ileri sürülmektedir. Yine de İmhotep, Yebu bölgesindeki tanrı ve tanrıçaların hepsine gereken saygıyı gösterdiğini ve onlara eksiksiz bir sunu yaptığını belirtmektedir.

İmhotep, Tanrı Khnum için hazırladığı sunumu ve gizli olduğu yani insanların bilmeyip seçilmiş ruhban sınıfı mensuplarının bildiği bir ritüeli gerçekleştirmeden önce kendisini arındırmış olduğunu belirtmektedir. Eski Mısır'da sıradan insanın arınmasından çok tanrıya yaklaşmaya aday olan ruhban sınıfı mensuplarının bu ritüelleri gerçekleştirdiği bilinmektedir. Tapınağa girerken ve bazı ritüelleri gerçekleştirirken vücut kıllarını kesmek, su ile yıkanmak, çeşitli tütsülerin dumanına maruz kalmak ve dua etmek Eski Mısır'da en çok kullanılan arındırma biçimleri olduğu bilinmektedir. Ayrıca özellikle hastalık durumunda kişinin etrafında gezinen veya ruhuna giren kötü varlıkları uzaklaştırmak için de tütsü ve dualarla arınma ritüelleri gerçekleştirilmiştir (Quack 2013: 115-158; Maitland 2018: 47-72; Teeter 2011: 32-34).

Kendisini arındıran ve gizli bir ritüel gerçekleştiren İmhotep, Mısır ülkesindeki insanların kıtlık içerisinde olduğu bir dönemde ekmek, bira, öküz ve kümes hayvanlarından oluşan eksiksiz bir sunu yapmış olduğunu belirtmesi kıtlığın geçmesi için gereken yardımın sadece Tanrı Khnum'dan geleceğine olan güçlü inancı ortaya koymaktadır. Tek tanrılı dinlerde bulunmadığından dolayı günümüz insanları için yabancı bir dini ritüel olan sunu, tanrılara ve tanrıçalara olan saygıyı göstermek için insanların kendi ihtiyaçlarından bir kısmını tanrılar için feda etmesi olarak tanımlanabilir.

Metne göre İmhotep, Tanrı Khnum'a gereken saygıyı gösterdikten sonra uykuya dalmıştır. Rüyasında Tanrı Khnum, İmhotep'e görünmüş ve ona hitap etmiştir. Eski Mısır'da rüyanın, bir hakikat olduğu kabul edilmiş ve doğrudan gerçeklik olduğuna inanılmıştır. Günümüzde rüyaların beynimizde uyku esnasında devam eden aktivitelerden oluşmuş olduğuna dair yapılan bilimsel açıklamalar kabul görürken; Eski Mısır'da rüyanın kişinin ruhunun başka diyarlara yapmış olduğu bir yolculukta yaşamış ve yapmış olduklarının kendisine gösterilmiş olduğu düşüncesi hakimdir. Ruhban sınıfının bir üyesi olan İmhotep, ancak rüya vasıtasıyla Tanrı Khnum'a yaklaşabilmiştir. Bir diğer deyiş ile Tanrı Khnum, İmhotep'i huzuruna rüyasında kabul etmiştir. Yine de rüyada Tanrı Khnum ile görüşmek İmhotep için büyük bir ayrıcalık olduğu görülmektedir. İmhotep'in rüyasında Khnum'un kendisine söylediği sözler tartışmasız bir tanrının seçilmiş bir kişiye iletildiği buyruklardır (Vernus – Yoyotte 2008: 58-59; Asaad 2015: 13-19; Tribl 2011: 24-30).

"Ben Khnum, senin yaratıcın, vücudunun titremesini durdurmak (ve) uzuvlarını güvende tutmak için kollarım seni sarıyor. (...) Ben yaratan efendiyim, kendi kendimi yaratanım, ilk ortaya çıkan (yarattığım) Yüce Nun*** isteği zaman acele eden Tanrı Hapy, her bedenin şekillendiricisi, her canlının yol göstericisi, Tatenen, tanrıların babası; büyük Şu, yüce gökyüzü." (Lichtheim 1980: 98 – 99).

Kıtlık Steli'nin bu bölümü Tanrı Khnum'un, İmhotep'e kendini tanıtmaya ayrılmıştır. Öncelikle Tanrı Khnum'un kendisini kibar bir yüzle göstermiş olması, korkutmaktan çok müjdelemeye geldiğini ortaya koymaktadır. Eski Mısır'da tanrılarının büyük çoğunluğu, hayvan başlı ve insan vücutlu olarak tasvir edilmiş olsa dahi tanrılarının istedikleri biçim ve kılgı alabileceğine inanılmaktaydı. Bu inanışın temelinde tanrılarının hiçbir kısıtlamaya tabi olmayışının teolojik yansıması bulunmaktadır. Yine de metinde, İmhotep'in, Tanrı Khnum'un karşısında korkuya kapıldığı ve tüm vücudunun titremiş olduğundan bahsedilmektedir. Bu titremenin aslında İmhotep'in Tanrı Khnum'a duymuş olduğu korkuya dayalı saygıyı vurgulamak amacıyla özenle belirtilmiş olduğu düşünülmektedir. Metnin devamında Tanrı Khnum, İmhotep'in vücudunu kolları ile sararak titremesinden dolayı parçalanmak üzere olan uzuvlarını güvende tuttuğu belirtilmiştir. Tanrı Khnum, kendi kendini yaratan baş tanrı olduğunu belirttikten sonra yaratmış olduğu tanrıları ve onlara verdiği yetkileri sayarak, azametini ve yüceliğini açıklamıştır.

*** Eski Mısır mitolojisinde Tanrı Ra'nın babası olan Nun veya Nu, yaratılışın ilk aşamasındaki su ile temsil edilmiştir. Bk. Wilkinson, 2017: 117 – 118.; Hollis 1998: 61-72; Castillos 2019: 25-36.

“Benim yaşadığım tapınağın iki ağzı (açıklığı veya kuyusu) var, bunlardan (birini) açtığım zaman, Tanrı Hapy'nin toprağı kucakladığını biliyorum. Bu kucaklama her burnu^{†††} hayat ile doldurur, tarlalar yeniden hayat bulur. Senin için Hapy'nin coşkun şekilde akmasına müsaade edeceğim. Eksiksiz bir yıl ve istenenlerden mahrum kalmayın diye (müsaade edeceğim). Bitkiler kendi meyvelerinin ağırlığını taşıyarak büyüyecekler. Tanrı Renenutet'in^{†††} emri ile her şey kat be kat fazla olacak, insanların karınlarının doymasına izin vereceğim. Seninle birlikte (olan bu olayları) anlayacaklar, açlık yılları geride kalacak, ambardaki kıtlık sona erecek, Mısır ahalisi^{§§§} geri gelecek, (Nil Nehri'nin) kıyıları selin getirdiği sulardan dolayı parıldayacak, (insanların) kalpleri daha önce olmadığı kadar mutlulukla dolacak.” (Lichtheim 1980: 99).

Tanrı Khnum, her şeyi yaratan ve bilen olarak, saygısını kazanacak ritüeller ve sunumlar yapan İmhotep'e gelişinin ve itaatinin mükafatı olarak yapacaklarını lütfeder bir tarzda yazıtın bu bölümünde anlatmıştır. Tanrı Khnum, kıtlığın sona ermesi için Tanrı Hapy'nin coşkun biçimde akmasına müsaade edeceğini belirttiği gibi beslenme ve hasat tanrıçası Renenutet'e insanların karınlarını doyuracak ürünleri fazlaştırmaması iznini tanıyacağını, İmhotep'e dolayısıyla tüm Mısır ahalisine müjdelemiştir. Ayrıca İmhotep'in yaşananları iletmesi ile Tanrı Khnum'un yüceliğini Mısır halkı tarafından anlaşılmış olacak; açlık yılları sona erip ambarlardaki kıtlık bitecekti. İletilmek istenen bu mesaj, Tanrı Khnum'a saygı ile inanıldığı, istekleri yerine getirildiği müddetçe kıtlık olmayacaktır, şeklinde de anlaşılabilir. Doğrudan Tanrı Khnum'dan kıtlığın sona ereceğinin müjdesini alan İmhotep, geliş amacına ulaşmıştır.

“Hızlanan bir kalp ile uyandım. Yorgunluğumdan kurtulduktan sonra babam Khnum'un adına bu yazıtı (kralım Zoser için) hazırladım. Tanrı Khnum için Nübye'nin yöneticisi ve Şelale bölgesinin efendisine kraliyet hediyesi olarak (aşağıda sayılanlar) sunulmuştur. Sizin bana yaptıklarınıza karşılık olarak Manu bölgesini batı, Bakhu bölgesini doğu sınırınız olarak size verilmiştir, Yebu'dan Kemsat'a kadar olan bölgenin doğusu ve batısında yer alan tarlalar, meralar, nehir ve buralardaki her şey dahil sizindir.” (Lichtheim 1980: 99).

Kıtlık Steli'nin bu bölümü, uykudan uyanan İmhotep'in, Mısır Kralı Zoser'in yetkilendirmesi ile Nübye yöneticisine yapmış olduğu bağışların anlatılmasına ayrılmıştır. Bir kısmı çalışmamıza dahil edilmiş olan oldukça ayrıntılı ve geniş olan bu bağış bölümünün metnin yazıldığı dönemde, Yebu olarak isimlendirilen bölgenin sınırların genişliğini ve ürünlerinin zenginliğini vurgulamak için eklenmiş olduğu düşünülmektedir.

“Bu buyruğu (metni) kutsal bir stelin üzerine kazıyın çünkü bu yazıtta ne anlatıldıysa öyle oldu. (...) Her kim ki hilekarlıkla bu yazıtın üzerine tükürürse (metni yalanlarsa) cezalandırılacaktır. Mısır'ın ruhban sınıfı mensuplarının büyükleri ve tüm tapınak çalışanlarının idarecileri Khnum-Ra'nın tapınağındaki isminin baki kalmasını sağlayacaklardır, Yebu'nun efendisi her zaman güçlüdür.” (Lichtheim 1980: 99).

Kıtlık Steli'nin son cümleleri, Eski Mısır'daki yazıtların birçoğunda karşılaştığı üzere yazıtta zarar verenlerin ve yalanlayanların cezalandırılacağına dair uyarı ile bitmesine rağmen Eski Mısır'daki ruhban sınıfı mensuplarının bu yazıtta yüceltilen Khnum-Ra'nın isminin baki kalmasını sağlamasına yönelik öğüt oldukça alışılmadıktır. Tanrı Khnum'un yüceltilmesi, yazıtın öncelikli amacı olduğu görülmesine rağmen adının baki kalmasının istenmesi bu dönemde Tanrı Amon'un yüceltilip tekleştirilmeye çalışılmasına bir tepki olduğunu akla getirmektedir. Eski Mısır'da bin yıllar içerisinde sınıflandırılmış Memfis, Heliopolis, Hermopolis ve Teb teolojilerinden biri diğerlerinden daha öne çıkmış ve kralların tercihine göre ön planda tutulmuşlardır. Eski Mısır'da farklı tanrılara adanmış olan tapınakların kendi aralarındaki statü mücadelesinde benzer yazıt

^{†††} Eski Mısır'da insanın ruhu için kullanılan “Ka” aynı zamanda burun anlamına gelmektedir. Bk. Clark 1959: 58-60.

^{†††} Kabartmalarda ve papirüslerde kobra yılanı başlı bir kadın olarak resmedilen Renenutet, beslenme ve hasat tanrıçası idi.

^{§§§} Metnin başında “Gidenler geri gelmiyor” denilen Mısır halkından bahsedilmektedir.

örnekleri görülmüş olmasına rağmen Helenistik kültürün yayılım gösterdiği MÖ 2. yüzyılda hala bir Mısır tanrısının diğerlerinden üste konumlandırılması için verilen mücadelenin Kıtık Steli'ne yansımış olması oldukça dikkat çekicidir.

İnanç Temelli Yönetim Anlayışı ve Kıtık Steli

Eskiçağ toplumlarının genelinde olduğu gibi Eski Mısır toplumu da inanca dayalı monarşik bir yönetim anlayışı ile idare edilmiştir. Eski Mısır'da merkezi krallık yönetiminin olduğu MÖ 3100'lü yıllardan sonra krallar, yönetilen halk ile tanrılar arasındaki bir noktaya konumlandırılarak, yönettiklerine vermiş olduğu emirlerin tanrısal bir özelliğe sahip olduğu iddiasıyla sorgulanmazlık sağlamışlardır. Eski Mısır'da merkezi yönetimi sağlamayı başaran ilk kral olan Narmer, kraliyet kenti olarak inşa ettirdiği Memfis'te Mısır'ın büyük tanrıları için yaptırmış olduğu görkemli tapınaklarda kendisini kutsallaştırırken, yönettiklerine vermiş olduğu emirlerin ilahi bir yönü olduğunu ileri sürerek itaat de sağlamıştır.

Mısır kralları, evreni yaratan ve idare eden tanrıların, insanları yönetmesi için kendilerini seçtiği inancını, ruhban sınıfı mensuplarının da desteği ile yönetilenlere kabullendirmek zorundaydılar. Çünkü Mısır kralları, yönettiklerini şiddete dayalı askeri güç ile sürekli idare edemeyeceklerinden dolayı inancın gücünü varlıklarının kabulü amacıyla kullanmışlardır. Eski Mısır krallarının inancı bir yönetim aracı olarak kullanmalarının en belirgin izini yazıtlarda kullandıkları unvanlarda görmekteyiz. Krallar, tanrısal kutsallıklarını yüceleştirici unvanlar ile başlayıp tanrıların oğlu olma aşamasına yükseltmekle kalmamış doğrudan tanrılıklarını ilan etmişlerdir. Kıtık Steli'nin önemli karakteri olan Kral Zoser'in de böyle bir konumda olduğunun bilinmesi metnin verdiği yönetsel mesajların anlaşılabilirliği açısından önemlidir.

Kıtık Steli'nde, Mısır ahalisinin kıtlıktan dolayı çekmiş olduğu acıları kalbinde hissettiği belirtilen Zoser, bir kral olarak üzerine düşen görevi yaparak İmhotep'i Tanrı Khnum'a ricacı olmaya göndermiştir. Bu noktada akla gelebilecek ilk soru niçin kendisinin gitmemiş olduğudur. Bu soruya verilebilecek en makul cevap ise tanrısal bir kimliğe sahip olan Kral Zoser'in bir diğer tanrıya ricaya gitmiş olmasının Kralın kutsiyetine gölge düşüreceğine dair toplumdaki genel kanaate ters düşmeme isteğidir. Tanrı olan veya tanrısal yönleri bulunan Mısır Kralı Zoser, bir başka tanrıya, İmhotep'i bir elçi ve ricacı olarak göndermiştir. Fakat Kıtık Steli'nin geneline bakıldığında Kral Zoser'in halka karşı olan sorumluluğu yerine getirmesi sanki bir lütuf gibi yansıtılmıştır. Günümüzde doğal felaketlerden yöneticinin sorumlu olduğu düşüncesi akla yakın gelmese dahi tabiat düzenine müdahalede bulunabileceğine inanılan Mısır krallarından kıtlık gibi bir felakete son vermesi, yönettiklerinin bir beklentisi olmalıdır. Bu durum da yönetenlerin gözünde kimsenin bilmediğini kralın bildiği, hiçbir insanın yapamayacağını kralın yapabileceğine dair genel kabulden kaynaklanmaktadır.

Eski Mısır'da büyük inşa faaliyetlerinin bir parçası olup uzmanlaşmış işçilik gerektiren kabartma ve kazıma teknikleriyle yazıt inşa ettirmek, kralların karşılayabileceği bir maliyetle gerçekleşmekteydi. Bu nedenle Eski Mısır'ın görkemli yazıtlarının her birinin özgün amaçları bulunmaktaydı. Bu amaçların en önemlileri tanrıların insanlara emirlerini bildirmek, tanrıların sahip olduğu gücü vurgulamak, kralların kazanmış olduğu zaferlerin unutulmamasını teminat altına almak ve kutsal mitosların halka ulaşmasını sağlamaktı. Kıtık Steli'nin kutsal mitosların halka ulaşmasını sağlamak gerekçesi ile yazılmış olduğu bilinmektedir. Bu temel amacın dışında, mitosta yüceltilen Tanrı Khnum'un diğer tanrılardan daha üst bir konuma yükseltilmesi ile Tanrı Khnum'un hizmetinde olan ruhban sınıfı mensuplarının prestij kazanmasının da Kıtık Steli'nin yazdırılmasının önemli sebeplerinden biri olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kıtık Steli'nin yazdırılmasının inanca dair amaçları olduğu gibi yönetsel gerekçeleri de bulunmaktadır. Eski Mısır'da krallar, inancın en büyük biçimlendiricisi olduğu gibi yönetim

otoritesini de temsil etmişlerdir. Krallar, itaati sağlamak, meşruiyetini ilan etmek, yüceliklerini vurgulamak ve halkı yaşanan felaketlerde teskin etmek gibi amaçlarla yazıtlar diktirmiştir. Kıtık Steli'nde yönetsel anlamda verilen temel öğütler, yaşanan felaketlere karşı halkın teskin olması ve tanrıların izni ile gerçekleşen doğal felaketlere karşı sabretmesidir.

Sonuç

Mısır, binyıllar boyunca Mısır kökenli krallar tarafından yönetildikten sonra önce Asurlular sonra Persler tarafından işgal edilmiş ve valiler atanarak yönettirilmiştir. Mısır'daki Pers hakimiyetine MÖ 332 yılında son veren Büyük İskender'de Mısır'ı Makedon valiler ile idare ettirme yoluna gitmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra sahip olduğu topraklar generalleri arasında paylaşılırken Mısır, I. Ptolemy Soter'in yönetimi altında kalmıştır. Büyük İskender'in generallerinin hakim olduğu tüm Ön Asya topraklarında Hellenistik kültür yayılım göstermesine rağmen Mısır'daki yerel inanç ve kültür, varlığını güçlü şekilde devam ettirebilmiştir. Ptolemaios hanedanın beşinci kralı olan V. Ptolemy Epiphanes döneminde Mısır'ın yerel tanrısı Khnum'un yüceltildiği Kıtık Steli'nin varlığı da bu durumun en önemli göstergelerinden biridir. Fakat bu noktada akla gelen soru, Hellenistik kültürel yapının yayılmaya çalışıldığı bu dönemde binyıllar öncesinde yaşayan Tanrı Zoser ile İmhotep'in temel karakterler olduğu ve Tanrı Khnum'un yüceltildiği bir stelin neden yazdırılmış olduğudur. Bu soruya V. Ptolemy Epiphanes'in yönetimini meşrulaştırmak istemesi, yerel halk tarafından kabul görme çabası, tapınakları idare ederek sosyal hayat üzerinde büyük etkiye sahip olan ruhban sınıfı mensuplarının desteğini alma girişimi gibi birçok cevap verilebilir. Fakat Kıtık Steli'nin yazım biçimi ve vurguladığı teolojik anlayış incelendiğinde V. Ptolemy Epiphanes'in tüm Mısır halkı tarafından bilinen bir kralın kutsiyetini ve ismi hala unutulmamış olan İmhotep'in bilinirliğini kullanarak Kralın kendisini kadim Mısır kralları kadar yüceltmek istediği görülmektedir.

Hellenistik kültürün tüm Ön Asya'da hızla kabul görmesine ve yönetsel açıdan değişimler olmasına rağmen Eski Mısır'da yönetim dinamikleri değişmemiş, Mısır'ı idare eden Makedon kökenli Ptolemy hanedanının kralları, kadim Mısır geleneğine bağlı kalmıştır. Bu kalıcılığın temelinde ise Eski Mısır'daki tarımsal üretim sisteminin değişmeyişi bulunduğu gibi Mısır özelinde alternatif bir yönetim anlayışının geliştirilememesi de yer almaktadır. Eski Mısır halkının itaatini sağlanabilmesi için geleneğe dayalı yönetim anlayışının sürdürülmesi gerekmiştir. Bu gerekliliğin en ilginç kanıtlarından biri Büyük İskender'in Mısır'ı ele geçirmesinden sonra ruhban sınıfı tarafından Amon'un oğlu ilan edilmesidir. Bu yüceltme, yönettikleri tarafından bir insan olarak kabul edilip itaat edilen Büyük İskender'e Mısır halkının ancak tanrısal bir kutsiyet yüklendiğinde kral olarak kabul edilebileceğinin gerekliliğinden kaynaklanmıştır. Çöllerle çevirili olan ve binyıllar boyunca gelişen özgün bir yönetim biçimine sahip Eski Mısır'a gelen Hiksoslar gibi toplumlar Mısırlılaştırırken, Asurlular ve Persler halkı idare etmek için geleneksel yönetim sistemini taklit etmek zorunda kalmıştır. Aynı durum Hellenistik bir krallık olan Ptolemy hanedanlığı döneminde de devam etmiş ve hanedana mensup krallar kadim Mısır kralları gibi yerel Mısır tanrıları için yapılan dini ritüelleri devam ettirmiş ve geleneksel Mısır bürokrasisinin devamlılığını sağlamışlardır.

Kaynakça

- Adams, R. M. (1956). Some Hypotheses on the Development of Early Civilizations. *American Antiquity*, 21/3, 227-232.
- Allen, R. C. (1997). Agriculture and the Origins of the State in Ancient Egypt. *Explorations in Economic History*, 34/2, 135-154.
- Al-Rajhi, A. M. (2012). Taxes in Ancient Egypt in the Era of the Twelfth Pharaohs' Dynasty.

Mediterranean World, 21, 205-216.

- Amiran, R. (1968). Note on One Sign in the Narmer Palette. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 7, 127-127.
- Andelkovic, B. (2006). Models of State Formation in Predynastic Egypt. Archaeology of Early Northeastern Africa: İçinde *Memory of Lech Krzyzaniak*. ed. K. Kroeper - M. Chłodnicki - M. Kobusiewicz. 593-609. Poznan Archaeological Museum Press.
- Antoine, J. C. (2017). Modelling the Nile Agricultural Floodplain in Eleventh and Tenth Century BC Middle Egypt. İçinde *The Nile: Natural and Cultural Landscape in Egypt*. ed. Harco Willems - Jan-Michael Dahms. 15-52. Transcript-Verlag.
- Asaad, T. (2015). Sleep in Ancient Egypt. İçinde *Sleep Medicine*. ed. Sudhansu Chokroverty - Michel Billiard. 13-19. Springer.
- Bagnall, R. S. (1985). Agricultural Productivity and Taxation in Later Roman Egypt. *Transactions of the American Philological Association*, 115, 289-308.
- Baines, J. (2008). On the Evolution, Purpose and Forms of Egyptian Annals. İçinde *Zeichen aus dem Sand: Streiflichter aus Ägyptens Geschichte zu Ehren von Günter Dreyer*. ed. Evamaria Engel - Vera Müller - Ulrich Hartung. 19-40. Harrassowitz Verlag.
- Baines, J. (1990). Recording the Temple of Sethos I at Abydos in Egypt. *Bulletin of the Ancient Orient Museum*, 11, 65-95.
- Baker, A. (1986). *Gods and Myths of Ancient Egypt*. American University in Cairo Press.
- Baker, R. F. - Baker C. F. (2001) *Ancient Egyptians: People of the Pyramids*. Oxford University Press.
- Bardoňová, M. (2019). *Grain Storage in Ancient Egypt (2600-1650 BC). Typology and socio-economic Implications*. Charles University, Czech Institute of Egyptology, Doktora Tezi,
- Barguet, P. (1953). *La Stele de la Famine a' Sehel*. Institut Français d'Archéologie Orientale.
- Bell, B. (1970). The Oldest Records of the Nile Floods. *The Geographical Journal*, 136/4, 569-573.
- Bleeker, C. J. (1973). *Hathor and Thoth: Two Key Figures of the Ancient Egyptian Religion*. Brill.
- Brewer, D. J. (2014). *Ancient Egypt: Foundations of A Civilization*. Routledge.
- Bugde, E. A. Wallis. (1904). *The Gods of the Egyptians*. Methuen.
- Bunson, M. (2014). *Encyclopedia of Ancient Egypt*. Infobase Publishing, New York.
- Bussmann, R. (2014). Urbanism and Temple Religion in Egypt: A Comment on Hierakonpolis. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 100/1, 311-337.
- Castillos, J. J. (2019). Chaos in Ancient Egypt. *Göttinger Miszellen: Beiträge zur ägyptologischen Diskussion*, 257, 25-36.
- Clark, R. T. R. (1959) *Myth and Symbol in Ancient Egypt*. Thames & Hudson.
- Davidovits, J. (1988). *The Famine Stele Provides the Hieroglyphic Names of Chemicals And Minerals Involved In The Construction Of Pyramids*. Paper Presented in Vth International Congress of Egyptology. Archaeopress.
- Davidovits, J. (2008). *They Built the Pyramids*. Geopolymer Institute, Saint-Quentin.
- Depuydt, L. (1997). *Civil calendar and Lunar calendar in Ancient Egypt*. Peeters Publishers.
- Engel, Eva-Maria. (2013). *The Organization of a Nascent State: Egypt Until the Beginning of the 4th Dynasty*. İçinde *Ancient Egyptian Administration*. ed. J. C. M. García. 19-40. Brill.
- Ezzamel, M. (2002). Accounting Working for the State: Tax Assessment and Collection During

- the New Kingdom, Ancient Egypt. *Accounting and Business Research*, 32/ 1, 17-39.
- Fassone, A.- Ferraris, E. (2008). *Egypt: Pharaonic Period*. University of California Press.
- Frankfort, H. (1948). *Kingship and the Gods: A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature*. University of Chicago Press.
- Gahlin, L. (2007). Creation Myths. İçinde *The Egyptian World*. ed. Toby Wilkinson. 296-308. Routledge.
- Giles, F. J. (1952). Amenhotpe, Ikhnoton and the Succession. *Aegyptus*, 32/2, 293-310.
- Goedicke, H. (1995). "Narmer". *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 85, 81-84.
- Griffiths, J. G. (1959). Some Remarks on the Enneads of Gods. *Orientalia*, 28/1, 34-56.
- Hagen, R. M. – Hagen, R. (1999). *Egypt: People, Gods, Pharaohs*. Tashen Verlag.
- Haiying, Y. (1994). *The Famine Stela on Sehel Island: Translation Commentary and Historical-comparative Analysis*. Northeast Normal University, Doktora Tezi,
- Hart, G. (1990). *Egyptian Myths*. University of Texas Press.
- Hassan, F. A. (1988). The Predynastic of Egypt. *Journal of World Prehistory*, 2/2,135-185.
- Hayes, W. C. (1959). *The Scepter of Egypt: From the Earliest Times to the end of the Middle Kingdom*. Metropolitan Museum of Art.
- Heagy, T. C. (2014). Who was Menes?. *Archéo-Nil*, 24, 59-92.
- Hoffmeier, J. K. (2015). *Akhenaten and the Origins of Monotheism*. Oxford University Press.
- Hollis, S. T. (1998). Otiose Deities and the Ancient Egyptian Pantheon. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 35, 61-72.
- Hordon, R. M. (2011). Ancient Water Systems and Hydraulic Devices. *Water Resources Impact*, 13/6, 3-5.
- Hsu, S. W. (2012). The Development of Ancient Egyptian Royal Inscriptions. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 98/1, 269-283.
- Hurry, J. Boyd. (1926). Imhotep: The Vizier and Physician of King Zoser and Afterwards the Egyptain God of Medicine. Sandpiper Books.
- Kitchen, K. A. (1991). The Chronology of Ancient Egypt. *World Archaeology*, 23/2, 201-208.
- Köhler, E. C. (2017). The Development of Social Complexity in Early Egypt. A View from the Perspective of the Settlements and Material Culture of the Nile Valley. *Egypt and the Levant*, 27, 335-356.
- Kuiper, K. (2011). *Ancient Egypt: From Prehistory to the Islamic Conquest*. Rosen.
- Kulmar, T. (2018). On a Possible Characteristic of the Governing System of Pharaoh Amenhotep IV (Akhenaten). *Folklore*, 7, 115-128.
- Leprohon, R. J. (1996). The Programmatic Use of the Royal Titulary in the Twelfth Dynasty. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 33, 165-171.
- Levinson, H. Z. - Levinson, A. R. (1985). Storage and Insect Species of Stored Grain and Tombs in Ancient Egypt. *Zeitschrift für angewandte Entomologie*, 100/1-5, 321-339.
- Levy, T. E. – Brink, E. C. – Goren, Yuval - Alon, David. (1995). New Light on King Narmer and the Protodynastic Egyptian Presence in Canaan. *The Biblical Archaeologist*, 58/1, 26-35.
- Lichtheim, M. (1980). *Ancient Egyptian Literature -3: The Late Period*. University of California Press.
- Maitland, M. (2018). Dirt, Purity, and Spatial Control: Anthropological Perspectives on Ancient

Egyptian Society and Culture in the Middle Kingdom. *Journal of Ancient Egyptian Interconnections*, 17, 47-72.

- Mieroop, Marc Van De. (2010). *A History of Ancient Egypt*. John Wiley & Sons.
- Montserrat, D. (2014). *Akhenaten: History, Fantasy and Ancient Egypt*. Routledge.
- Moret, A. (2001). *The Nile and Egyptian Civilization*. Dover Publications.
- Morgan, J. de (1894). In Catalogue des Monuments et Inscriptions de l'Égypte Antique, 1 série. İçinde Tome 1, ed. S. A. Abbas. 78-83. Adolphe Holzhausen.
- Musso, C. G. (2005). Imhotep: the Dean Among the Ancient Egyptian Physicians. An Example of a Complete Physician. *Humane Medicine Health Care*, 5, 169-171.
- Nardo, D. (2013). *Egyptian Mythology*. Gale Publishing.
- Nelson, H. H. (1944). The Egyptian Temple: The Theban Temples of the Empire Period. *The Biblical Archaeologist*, 7/3, 44-53.
- O'Connor, D. B. (2009). *Abydos: Egypt's First Pharaohs and the Cult of Osiris*. Thames & Hudson.
- O'Mara, P. F. (2003). Censorinus, the Sothic Cycle, and Calendar Year One in Ancient Egypt: The Epistemological Problem. *Journal of Near Eastern Studies*, 62/1, 17-26.
- Olgun, H. (2018). Hz. Musa'nın Yüzleştiği Statüko: Kadim Mısır'ın Ma'at Doktrini. *Milel ve Nihal*, 15, 149-169.
- Pinch, G. (2002). *Egyptian Mythology: A Guide to the Gods, Goddesses, and Traditions of Ancient Egypt*. Oxford University Press.
- Pleyte, Willem. (1891). *Schenkingsoorkonde van Sehele; Letterkunde, 3 Reeks, Deel VIII*. Royal Academy of Sciences.
- Putterman, L. (2008). Agriculture, Diffusion and Development: Ripple Effects of the Neolithic Revolution. *Economica*, 75/300, 729-748.
- Quack, J. F. (2013). Conceptions of Purity in Egyptian Religion. İçinde Purity and the Forming of Religious Traditions in the Ancient Mediterranean World and Ancient Judaism. ed. Christian Frevel - Christophe s. 115-158. Nihan. Brill.
- Quirke, Stephen. (2014). *Exploring Religion in Ancient Egypt*. Wiley-Blackwell.
- Redford, D. B. (2013). Akhenaten: New theories and Old Facts. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 369/1, 9-34.
- Redford, D. B. (1986). *Pharaonic King-Lists, Annals, and Day-Books: A Contribution to the Study of the Egyptian Sense of History*. Benben Publications.
- Ruiz, A. (2001). *The Spirit of Ancient Egypt*. Algora Publishing.
- Ryholt, K. (2004). The Turin KingList. *Ägypten und Levante/Egypt and the Levant*, 14, 135-155.
- Sauneron, S. (2000). *The Priests of Ancient Egypt*. Cornell University Press.
- Sethe, K. (1901). Dodekaschoinos, İçinde Untersuchungen zur Geschichte und Altertumskunde Aegyptens, ed: Erstes Heft. 19-26. J. C. Hinrichs.
- Shafer, B. E. (1997). *Temples of Ancient Egypt*. Cornell University Press.
- Short, B. (2009). Imhotep and the Origins of Ancient Egyptian Military Medicine. *ADF Health*, 10/1, 48-50.
- Silverman, D. P. (1991). Divinity and Deities in Ancient Egypt, İçinde Religion in Ancient Egypt: Gods, Myths, and Personal Practice, ed. B. E. Shafer. 21-25. Cornell University Press.
- Stanley, J. D. (2019). Egypt's Nile Delta in late 4000 Years BP: Altered Flood Levels and

- Sedimentation, with Archaeological Implications. *Journal of Coastal Research*, 35/5, 1036-1050.
- Stevenson, A. (2016). The Egyptian Predynastic and State Formation. *Journal of Archaeological Research*, 24/4, 421-468.
- Te Velde, H. (1984). Relations and Conflicts between Egyptian Gods, particularly in the Divine Ennead of Heliopolis. İçinde Struggles of Gods: Papers of the Groningen Working Group for the Study of the History of Religio. ed. H. G. Kippenberg - H. J. W. Drijvers - Y. Kuiper. 239-257. Walter de Gruyter.
- Teeter, E. (2011). *Religion and Ritual in Ancient Egypt*. Cambridge University Press.
- Tribl, G. G. (2011). Dream as a Constitutive Cultural Determinant–The Example of Ancient Egypt. *International Journal of Dream Research*, 4/1, 24-30.
- Trigger, B. G. – Kemp, B. J. – O’Connor, D. – Lloyd, A. B. (1983). *Ancient Egypt: A Social History*. Cambridge University Press.
- Van Minnen, P. (2000). Agriculture and the 'taxes-and-trade' Model in Roman Egypt. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 133, 205-220.
- Vernus, P. – Yoyotte, Y. (2008). *The Book of the Pharaohs*. Cornell University Press.
- White, L. A. (1948). Ikhnaton: the Great Man vs. the Culture Process. *Journal of the American Oriental Society*, 68/2, 91-114.
- Wildung, D. (1980). Imhotep. İçinde Lexikon der Ägyptologie, vol. 3. ed. W. Helck - E. Otto. 145-148. Harrassowitz Verlag.
- Wilkinson, T. A. H. (2000). What a King Is This: Narmer and the Concept of the Ruler. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 86, 23-32.
- Wilkinson, T. A. H. (2000). *Royal Annals of Ancient Egypt: The Palermo Stone and Its Associated Fragments*. Routledge.
- Wilkinson, T. A. H. (2017). *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*. Thames & Hudson.
- Yıldırım, E. (2021). Eski Mısır’daki Memfis Teolojisine Göre Yaratılış Anlayışı ve Tanrısal Hiyerarşinin Düzenlenmesi. *Milel ve Nihal - İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 18/2, 239-263.
- Yıldırım, E. (2019). *Nil’in Tanrı Kralları*. Arkeoloji Sanat Yayınları.

Extended Abstract

The continuity of life in Ancient Egypt was provided by the water brought by the Nile River and by agriculture. Nile River Valley and Delta is one of the earliest geographies that adopted the understanding of agricultural production in human history. While the villages established by the Nile River were transformed into cities over time, the foundations of the monarchy in Egypt were laid. The Egyptian people, who did not suffer from irrigation problems as a result of the flooding of the Nile River, could obtain a high amount of product with little effort. As a result of the productive production in the valley and delta region of the Nile River, a very dense population could be fed, while the great construction activities of the royal institution were also financed. After the emergence of the central government system in Ancient Egypt, taxation gained an indispensable importance for the continuity of the institution of kingship. The job of tax collectors in ancient Egypt at harvest time was to collect taxes.

Even if no rain comes mind when drought is mentioned all over the world, for Ancient Egypt, the drought occurred when the Nile River did not overflow sufficiently. The grain products that the ancient Egyptian kings had taken from the people as taxes were collected in the large warehouses of the royal. These tax revenues were used for the expenditures made for the equipment of the army and the subsistence of the soldiers, the salaries of the officials who carried out the royal affairs and the expenses of the palace. The temples, which had a great influence on agricultural production in ancient Egypt, had large lands of their own.

Many studies have been carried out on the monument as "Seven Years of Famine" or "Story of Famine". The events in the inscription carved on a granite rock relate to the period of King Zoser, who is thought to have ruled between 2667 and 2648 BC. However, it is known that the construction of the stele took place during the reign of Ptolemy V Epiphanes, who reigned between 204 and 180 BC. In the first part of the Famine Stele, King Zoser describes the general situation in the country.

King Zoser stated that the arrival of disaster in Egypt began when the god Hapy did not come in time. Then he states that due to the lack of adequate irrigation for seven years, the immature grains dry up. King Zoser commissioned Imhotep to solve the famine problem. Imhotep made a journey to the place where Khnum, the chief god, is thought to be located. Imhotep begged both the god of Nile River Hapy and the god Khnum to end the famine. God Khnum announced to Imhotep that his coming and obedience would be rewarded. The god Khnum stated that he would let the god Hapy flow enthusiastically to end the famine. He also gave the good news to Renenutet, the goddess of the harvest, that he would allow people to increase their food to fill their stomachs.

The final sentences of the Famine Stele end with a warning that those who damage and deny the inscription will be punished, as is encountered in many of the ancient Egyptian inscriptions. Despite the rapid acceptance of Hellenistic culture in all of Asia Minor and administrative changes, the dynamics of administration in Ancient Egypt did not change. The kings of the Ptolemy dynasty of Macedonian origin, who ruled Egypt, adhered to the ancient Egyptian tradition. They must have also had the Famine Stele written to show their adherence to the ancient Egyptian tradition. It also continued during the Ptolemy dynasty, which was a Hellenistic kingdom, and the kings of the dynasty continued the religious rituals for local Egyptian gods, such as the ancient Egyptian kings, and ensured the continuity of the traditional Egyptian bureaucracy. In order to ensure the obedience of the ancient Egyptian people, it was necessary to maintain the understanding of management based on tradition. One of the most interesting proofs of this necessity is that Alexander the Great was declared the son of Amon by the clergy after he conquered Egypt. This exaltation stemmed from the necessity that the Egyptian people could accept Alexander the Great as a king only when a divine sanctity was attributed to him, who was accepted and obeyed as a human being by his rulers.